

1 Mannetjesmakerij!

Doelstelling

Inleiding op het thema macht. De leerlingen leren herkennen dat de houding van mannen ten opzichte van vrouwen en de achterstand van vrouwen ten opzichte van mannen structureel en hardnekkig is.

Verantwoording

Max Weber, een van de grondleggers van de wetenschap sociologie, geeft de volgende definitie van macht: 'De mogelijkheid die een individu of een groep heeft zijn eigen wil door te zetten, zelfs tegen weerstand van anderen in'.

Uit deze definitie wordt onder andere duidelijk dat er bij het uitoefenen van macht sprake is van een bepaalde drang, wil of intentie. Macht wordt niet "zomaar" uitgeoefend; men wil er altijd iets mee bereiken.

Een ander belangrijk element van het begrip macht is dat het niet iets tijdelijks of eenmaligs is. Macht creëert zijn eigen continuïteit en de middelen om dat af te dwingen zijn vaak in ruime mate aanwezig.

Overall hebben we met het verschijnsel macht te maken; thuis, op school, op straat, bij sport, in een politieke of een godsdienstige groepering, in een winkel, in een discotheek.

Waar Weber over spreekt is een uitoefening van macht die door een individu of een groep wordt doorgezet tegen alle principes in! Deze machtsuitoefening, die kan leiden tot machtsmisbruik, wordt wereldwijd toegepast en wordt vaak door de "gewoonte van de traditie" jarenlang, zelfs eeuwenlang, geaccepteerd.

Zo is het door de "gewoonte van de traditie" vanzelfsprekend dat de vrouw een andere plaats heeft binnen de maatschappij dan de man. De man weet zijn positie ten aanzien van de vrouw goed te handhaven en veilig te stellen, vaak nog steeds van kwaad tot erger. Denk hierbij aan machtsmisbruik van mannen binnen politieke en godsdienstige groeperingen, machtsmisbruik van directieleden ten aanzien van vrouwelijke werknemers en collega's, machtsmisbruik van jongens ten opzichte van meisjes.

De definitie van Max Weber: 'Macht is de mogelijkheid zijn wil aan het gedrag van anderen op te leggen', is een heldere definitie. Macht draagt het gevaar van geweld en misbruik in zich, zoals we in de inleiding hebben gezien, maar macht kan ook positief worden gebruikt. Macht biedt immers de mogelijkheid om iets in overeenstemming met gestelde doeleinden tot stand te brengen, om veranderingen mogelijk te maken ten aanzien van degenen die bescherming nodig hebben. Macht kan een voorwaarde zijn voor vrijheid.

Toch moet men zich steeds de vraag blijven stellen hoe men de macht kan beperken of in de hand kan houden. Macht brengt met zich mee dat men in staat is, en daarom ook vaak geneigd is, om steeds grenzen te overschrijden. Dat geldt niet alleen voor machtsgebied, maar ook voor de tijd waarover de machthebber beschikt. Macht kan zichzelf continueren, kan zich verzelfstandigen ten opzichte van degenen die die macht mogelijk hebben gemaakt. Daarom moet men binnen machtssituaties altijd duidelijke afspraken maken om te voorkomen dat macht corrumperend gaat werken, dat een monopolie bij een aantal mensen komt te liggen (militairen, directie, belangengroepen), of dat er mensen onder een bepaalde machtsuitoefening te lijden hebben. Het is noodzakelijk openbaarheid van bestuur te eisen, de ambtstermijn te limiteren en de macht te delen (de politieke driedeling).

Hannah Arendt heeft een andere kijk op macht, dan Max Weber. Zij ziet de macht als een sociaal verschijnsel, dat hoe dan ook berust op overeenstemming. Men kan macht niet begrijpen, als men

niet inzielt, dat zij ook berust op instemming van hen over wie macht wordt uitgeoefend. De behoefte om te gehoorzamen is minstens even groot als die om te regeren. Macht is niet het "eigendom" van het individu, maar behoort toe aan een groep en blijft in stand zolang de groep de macht op een of andere wijze bevestigt of continueert.

Binnen dit project is macht niet vanuit één definitie te behandelen. Enerzijds is de definitie van Max Weber 'macht is de mogelijkheid om zijn wil aan anderen op te leggen' duidelijk te bespreken in het kader van structureel geweld van mannen ten aanzien van vrouwen en anderzijds is de definitie van Hannah Arendt bruikbaar waar vrouwen macht van mannen (lijdzaam of stilzwijgend) accepteren.

In deze eerste les wordt aan de hand van het introductieverhaal van de bomen die een koning wensen duidelijk, dat macht snel op de verkeerde plek zit en misbruikt wordt en dat het erg moeilijk is om daarvan los te komen. Daarnaast lezen we in het schaduwverhaal 'in de kleedkamer' over een situatie van machtsmisbruik die voor vele opgroeiende kinderen, in meer of mindere mate, herkenbaar zal zijn. Het zal blijken dat machtsuitoefening van jongens ten opzichte van meisjes een structureel verschijnsel is.

Werkwijze

Voordat u begint met het lezen van het Davidboekje (werkwijze 5.) wijst u de leerlingen erop dat ze goed moeten letten op de personen die in het verhaal voorkomen. Telkens als u een deel van het verhaal gelezen hebt, vraagt u de leerlingen de namen van de personen te noemen en op een associatieve manier de karaktertrekken te beschrijven die volgens hun bij die personen horen, bijvoorbeeld wijs, laf, gewelddadig, vergevingsgezind, barmhartig, enz. Per hoofdstuk worden dus ook de karaktertrekken van de personen, die al eerder zijn genoemd, aangevuld.

De bedoeling is dat de leerlingen leren inzien dat ieder mens ambivalente karaktertrekken kan hebben. Iemand die wijs is, kan op een gegeven moment ook gewelddadig zijn, iemand die laf is, kan in een bepaalde situatie ineens uitzonderlijk doortastend reageren. Het is bij deze werkwijze noodzakelijk dat u een plek op het bord reserveert of een flap-over in de ruimte neerzet, waarop de personages met hun karaktertrekken worden genoteerd, zodat de leerlingen het personage zien groeien en ontwikkelen.

1. U leest de inleiding op het Davidverhaal: 'Een zoon voor een oude vrouw'.
2. Inleiding op het woord macht, wat is dat? Associaties inventariseren. *
3. Samenvatting van wat er besproken is bij 1. *
4. U geeft een richting aan de betekenis van het woord macht door het verhaal 'Bomen zoeken een Koning' aan de leerlingen te vertellen. *
5. Dieper op het thema macht ingaan naar aanleiding van het verhaal uit het bijbelboek Richteren. Welke nieuwe associaties kunnen bij het woord macht geschreven worden? *
6. U leest samen met de leerlingen het eerste hoofdstuk van het Davidverhaal. *
7. U vraagt de leerlingen wat hen in het eerste hoofdstuk opvalt omtrent het thema macht. Is er een overeenkomst met het bomenverhaal? *
8. U neemt werkblad 1a erbij: overzicht van het structurele machtsmisbruik ten aanzien van vrouwen. *

9. Op werkblad 1b staat een verhaal over machtsmisbruik van jongens ten opzichte van meisjes; 'In de kleedkamer' ** .
Voor jongere kinderen, voor wie deze problematiek wellicht nog niet zo herkenbaar is, kunt u het andere verhaal over machtsmisbruik gebruiken: 'De juf is weg'. *
10. Enveloppenspel. ***

Uitwerking van de werkwijze

1. U leest de inleiding op het Davidverhaal voor: 'Een zoon voor een oude vrouw'. Dit is een verhaal van liefde en opofferingsgezindheid. Bespreek met de leerlingen dat Hanna grootmoedig haar man deelt met een jongere vrouw die hem wel kinderen kan geven. Zij wordt hiervoor beloond: God schenkt haar een zoon, die een van de grootste profeten van Israël zal worden.
Het is opvallend dat deze zoon Samuel niet geboren wordt uit de knapste en jongste van de twee vrouwen. U kunt op dit punt alvast kort het onderwerp "uiterlijkheid" aanroeren, dat later in het project uitvoeriger behandeld zal worden.
Naar aanleiding van dit verhaal kunt u met de leerlingen bespreken, dat liefde openheid biedt en de mogelijkheid dat er nieuwe en onverwachte dingen gebeuren. Tegenover liefde staat macht. Macht beknot de menselijke vrijheid en zorgt voor een verstarring waarbinnen voor het onverwachte geen plaats meer is. Liefde betekent leven vanuit vertrouwen; macht betekent leven vanuit angst.
2. Inleiding op het thema **macht**.
Elke leerling noemt haar/zijn associatie bij het woord macht en u schrijft deze op een stuk papier of op het bord. Probeer zoveel mogelijk uiteenlopende associaties te noteren. Wijs de leerlingen erop dat ze hierover goed moeten nadenken: geef hints zoals: hoe is het op school, hoe is het thuis, hoe is het tussen vrienden, hoe is het **tussen jongens en meisjes**.
3. U geeft een samenvatting van de genoemde associaties. Wat valt er op; welke woorden komen veel voor; wat zijn de overeenkomsten en eventueel de verschillen?. Hoe zijn de reacties van de leerlingen op al deze associaties?
4. Naar aanleiding van het woord macht vertelt u de leerlingen het volgende verhaal:

*De bomen van het bos vonden dat er een koning moest komen en ze gaven de oudste boom onder hen de opdracht om een koning te zoeken.
De oudste ging naar de olijfbom en vroeg aan hem 'Wil jij onze koning zijn?'
De olijfbom keek verbaasd en zei: 'Nee dat kan ik niet doen. Ik geef de mensen olie en als koning kan ik dat niet meer. Dan zou ik alleen maar boven de bomen zweven.'
Daarna ging de oudste naar de vijgenboom en vroeg: 'Wil jij koning over ons worden?' De vijgenboom moest lachen en zei: 'Ik zie mezelf niet boven de bomen zweven. Dat kan ik mijn vruchten en zoetheid niet meer geven. Nee hoor, zoek maar een ander!'.
De oudste werd een beetje wanhopig. Hij ging naar de wijnstok en zei: 'Kom, dan word jij toch koning over ons!' Maar de wijnstok zei: 'Ben je mal, dan kan ik geen druiven meer geven en als er geen druiven meer zijn, kunnen we geen wijn meer maken en drinken. Dan kunnen we niet meer vrolijk zijn. Daarom ga ik niet boven de bomen zweven!'
Ten einde raad ging de oudste naar de doornstruik en vroeg hem koning te worden. De doornstruik keek geprikkeld op, want normaal sprak nooit iemand tegen hem. Maar hij zei direct: 'Natuurlijk, als jullie leiding willen, dan wil ik wel jullie koning*

zijn. Jullie moeten dan wel doen wat ik zeg. Dan hoeven jullie niet bang te zijn en mag je schuilen in mijn schaduw. Maar o wee als jullie niet naar mij luisteren, dan gebruik ik mijn macht en maak jullie kapot door te prikken en door in brand te raken. En dan is het gedaan met jullie!

En zo werd de doornstruik de koning over de bomen.

De doornstruik gaf geen schaduw, want de bomen mochten niet te dicht bij hem komen, hij gaf geen vruchten want daar had hij geen tijd voor. Alleen, van tijd tot tijd voelden de bomen zijn prikkels, waardoor ze wisten dat ze een koning hadden.

(naar het bijbelboek Richteren 9:7-15)

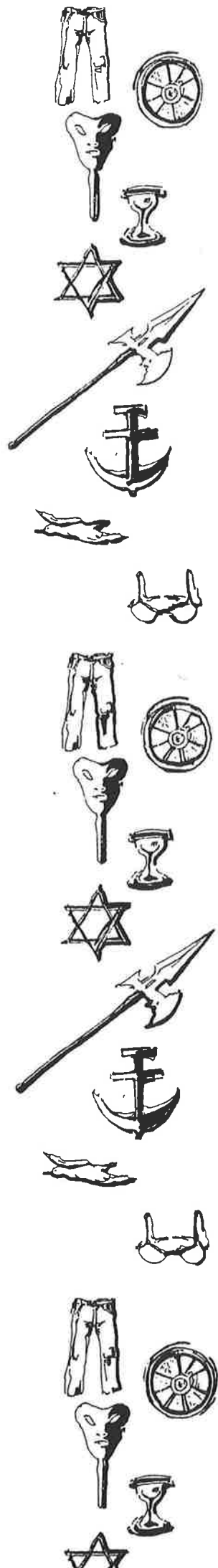
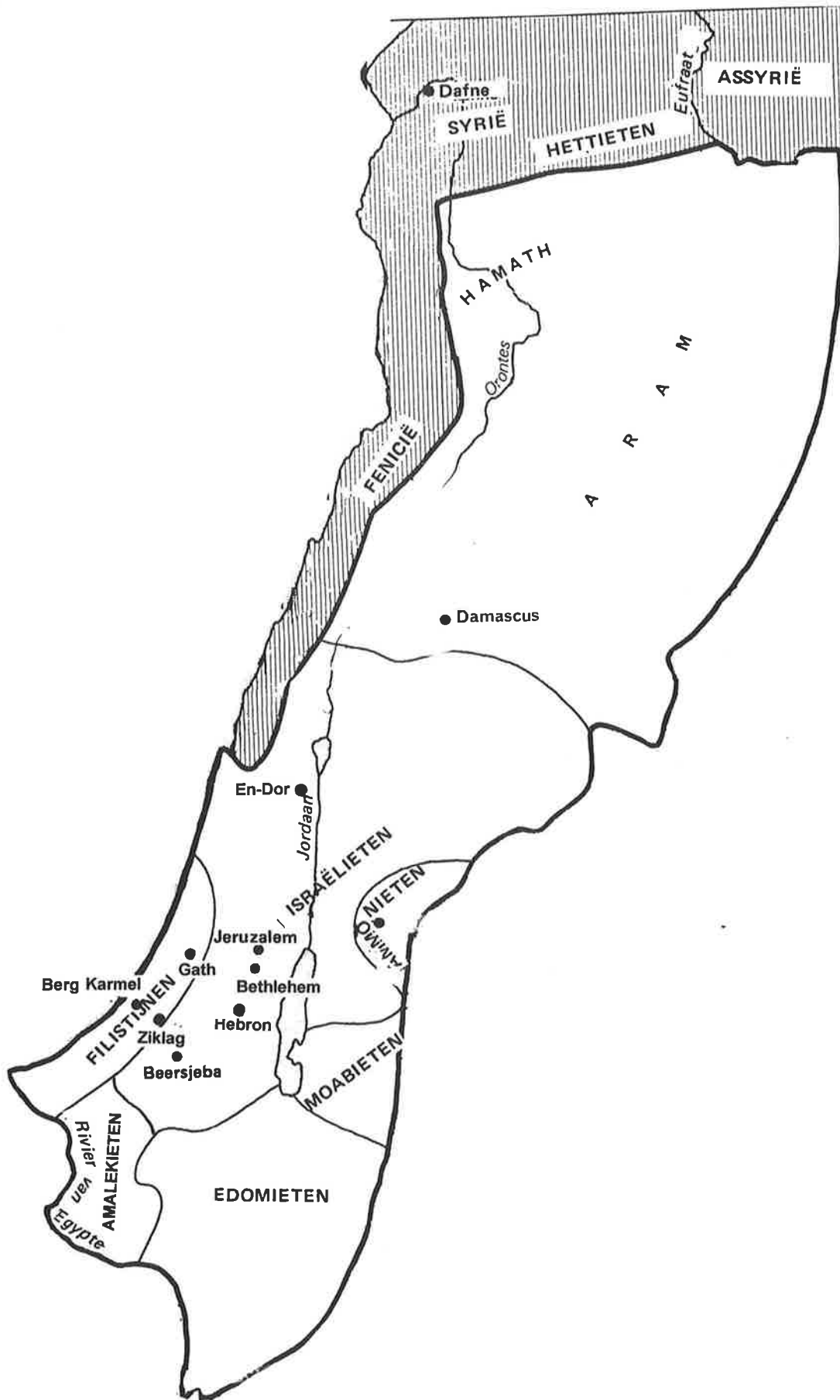
5. Bespreek met de leerlingen wat hen opvalt aan het verhaal over de bomen die een koning wensen.
Een opvallend punt is dat er behoefte bestaat aan een leider. U kunt hierbij de vraag stellen of die behoefte wel gerechtvaardigd is. Een ander punt is dat er vrij snel sprake is van machtsmisbruik; waarom komt er geen tegenstand tegen dit misbruik?
6. U leest met de leerlingen het eerste hoofdstuk van het Davidverhaal. Voor u hiermee begint, legt u uit waar het verhaal zich afspeelt (zie kaartje). Nadat u het verhaal gelezen hebt, vraagt u de leerlingen wie de hoofdpersonen zijn en welke karaktertrekken die bezitten. De naam en de karaktertrekken schrijft u op een bord of flap-over (zie de toelichting aan het begin van het overzicht van de werkwijze).
7. Na het samen lezen van het eerste hoofdstuk uit het Davidverhaal kunt u de volgende vragen stellen:
 - kennen de leerlingen het Davidverhaal al?
 - wat weten ze al van David?
 - wat valt hen op als ze het eerste hoofdstuk hebben gelezen omtrent het thema macht? Zijn er overeenkomsten met het bomenverhaal?
 - wat zou er verder allemaal nog kunnen komen? (de leerlingen bladeren in het boekje en zien met name aan de illustraties dat er "pittige" onderwerpen aan de orde zullen komen.)
 - zijn ze door de eerste kennismaking met het Davidverhaal gemotiveerd om verder te gaan? Hebben ze een motief en wat is hun motief? (sensatie, thema's etc.)
8. Op werkblad 1a staan een tweetal afbeeldingen, waaruit duidelijk wordt hoe de positie is van vrouwen ten opzichte van mannen. De eerste afbeelding komt uit de "Proletarische vrouw", een blad uit 1914. Bij deze tekening was de ondertitel: 'Wat plomp machtsmisbruik van de hedendaagse vrouwen maakt'. De tweede tekening is van Cork. Dit soort illustraties was veel te zien in maatschappelijk betrokken bladen en tijdschriften in de tachtiger jaren. In het derde open vak kunnen de leerlingen tekenen hoe het momenteel in hun ogen gesteld is met de positie van vrouwen.
9. Een gesprek aan de hand van de verhalen 'In de kleedkamer' en/of 'De juf is weg'. U begint allereerst met het inventariseren van de reacties van de leerlingen op deze verhalen. Hun primaire reactie is van groot belang. Roept het bij hen een gevoel van herkenbaarheid op: wat herkennen ze dan precies in de verhalen en wat kunnen ze zelf vertellen!
Let er met name op vanuit welke positie ze hun eigen verhalen vertellen: als machthebber of als iemand die onrechtvaardig machtsmisbruik moet ondergaan.
10. Enveloppenspel. U deelt aan de leerlingen een nummer uit dat op een opgevouwen papiertje staat. U weet niet welk nummer een leerling heeft. De leerlingen weten dat ook niet van elkaar. Het is geheim en alleen de leerling zelf weet het. De opdracht is dat elke leerling op een kaartje op envelopformaat voor de volgende les zijn of haar eigen

associaties bij het woord macht opschrijft. Op de envelop zet hij niet zijn naam, maar het nummer dat hij eerder van u heeft gekregen. Om de anonimiteit te vergroten kunnen de leerlingen hun woord met kranteletters opplakken. De envelop brengen ze voor de volgende les mee.

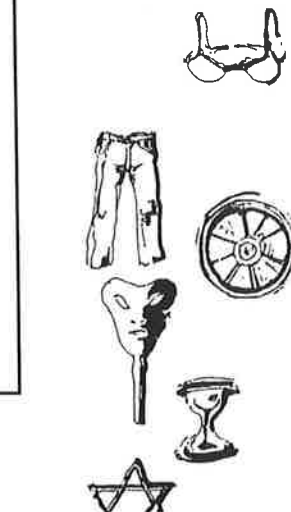
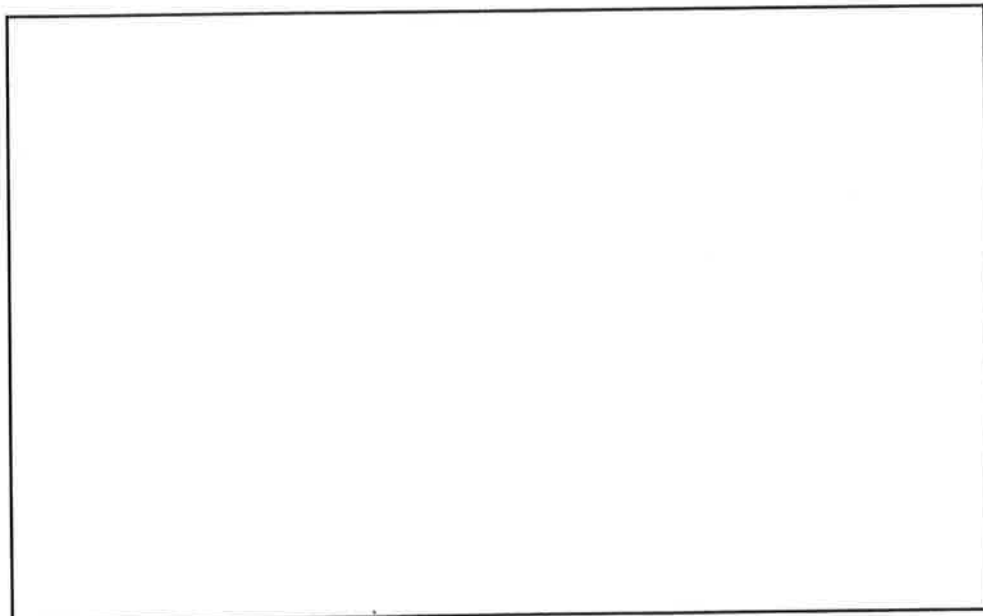
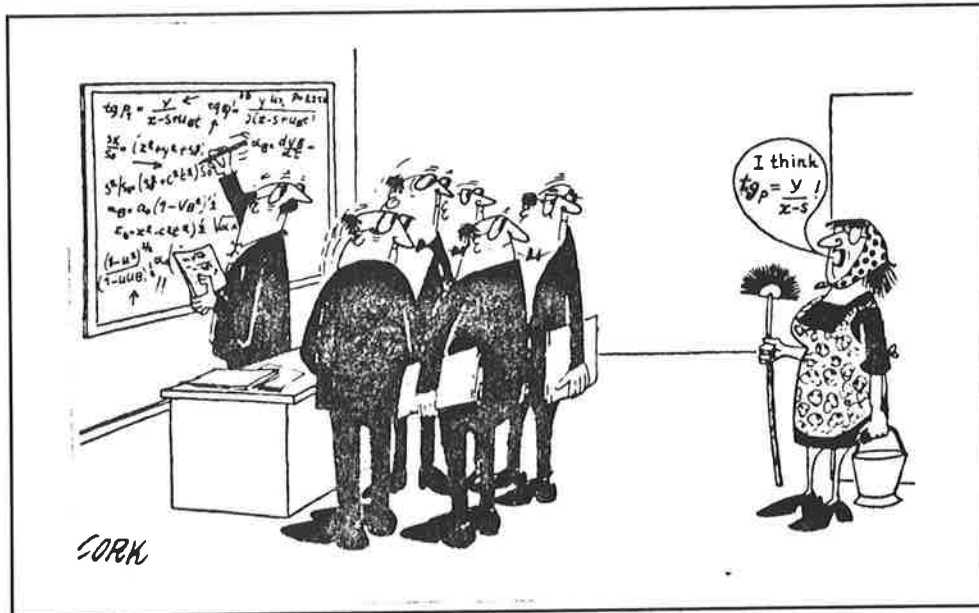
Wanneer u besluit het enveloppenspel te gebruiken, moet u wel weten waar u aan begint. Er kunnen onderwerpen naar voren komen die voor uzelf niet altijd even makkelijk zijn om te behandelen.

Ook kan het zijn dat leerlingen, gesteund door de anonimiteit, op hun kaartje dingen naar voren brengen, die ze nog nooit aan iemand hebben verteld. Dit kan gezien worden als een kreet om hulp. Het is uw verantwoordelijkheid discreet met de informatie om te gaan. Maar vooral is het van belang dat u eventuele problemen signaleert en bespreekbaar maakt, allereerst binnen uw instituut. Het is raadzaam u te oriënteren op de functie van een vertrouwenspersoon die, zoals u kunt lezen in hoofdstuk 4, elke onderwijsinstelling verplicht is aan te stellen.

Zie voor verdere informatie bij de toelichting de trefwoorden: Hanna, offer, Saul, banvloek, geweld en oorlog in de bijbel, vertrouwenspersoon, definities met betrekking tot seksueel geweld, zwijgen over seksueel misbruik (wordt uitvoerig behandeld in hoofdstuk 11.

Positie van de vrouw

1b In de kleedkamer

De kleedkamer van het gymlokaal was leeg. Voor de wasbakken lagen nog kleine plasjes water en in het midden van de vloer lag een blauwe handdoek die iemand vergeten was. Op de speelplaats klonken nog wat stemmen. Een paar brommers ronkten voorbij.

De kleinste van hen was door het wc-raampje naar binnen geklommen en had de deur van binnenuit opengedaan. Elsa kende hen niet allemaal. Twee van de jongens zaten bij haar in de klas, maar ze had hen voorheen nooit echt gesproken. De anderen kwamen uit hogere klassen. Nu hadden ze haar gevraagd of ze mee op avontuur wilde gaan, en natuurlijk wilde ze dat. Jongens vragen niet vaak meisjes mee. Nu kon ze morgen iets aan haar vriendinnen vertellen wat nog geen van hun had meegemaakt.

Een grote jongen die zijn lange haar in een staartje had gebonden deed de grendel van de deur weer naar beneden. Het ijzer piepte in het slot.

'Stil, joh,' fluisterde één van de jongens uit haar klas. Hij liep zenuwachtig heen een weer en haalde telkens zijn hand door zijn warrige blonde haar. Elsa had hem altijd wel aardig gevonden. Hij was wat stil, maar als hij iets zei was het vaak verstandig en je kon ook wel met hem lachen. Hij kon zijn zinnen zulke-rare draaien geven, dat je nooit zeker wist of hij serieus was of niet.

'Ach, man, iedereen is weg. Ze vinden ons hier nooit.' Het staartje liep naar de wasbak en maakte zijn handen nat. 'Brrr, wat is het koud. Het lijkt wel winter. Ze hebben vast de verwarming al uit gedaan.'

De jongens stonden wat bedremmeld bij de banken. Elsa had nog niet echt het gevoel dat ze in een avontuur zat, maar ze durfde niet te vragen wat ze gingen doen. Niemand had haar nog aangekeken of iets tegen haar gezegd. Het staartje liep naar de blauwe handdoek op de vloer en trok hem glad. Toen klapte hij in zijn handen.

'Zo jongens, het spel kan beginnen.' Niemand reageerde. 'Nou, kom op, we hebben haar niet voor niets meegenomen.' Elsa voelde een koude rilling over haar rug gaan. Wat waren ze van plan?

'Die handdoek is niks,' besloot het staartje. Ze moet op een bank gaan staan, dan kunnen we het beter zien. Jij en jij, - hij wees twee jongens naast hem aan - ga haar halen.' De jongens liepen op haar af en namen haar zachtjes bij de arm. Elsa rukte zich los en rende naar de deur. Het staartje begon heel hard te lachen. 'Lapzwansen, kunnen jullie met zijn tweeën niet eens een meid aan?' Iedereen lachte met hem mee.

1b

'Hoe heet ze eigenlijk?' vroeg de staart aan de blonde jongen. Hij noemde haar naam. Het staartje kwam op haar toelopen. 'Elsa,' zei hij met een lieve stem, 'je kunt maar beter meekomen, want anders...' Hij wenkte de anderen om dichterbij te komen, en ze sloten zich in een dichte kring om haar heen. 'Til haar op,' beval het staartje. Elsa voelde hoe ze in de lucht getild werd en even later stond ze rechtop op een houten bank.

'En nu, jongens?' Niemand antwoordde. 'Nou, zeg het is. Het was jullie idee. Jullie wilden haar tietten toch zien? Of zijn jullie nu ineens bang geworden?' Elsa sloeg haar armen voor haar borst en hield haar trui met twee handen vast. De jongens stootten elkaar aan en sommigen begonnen te giechelen. 'Bang?' zei er één. 'Ben je gek, ik heb wel meer tietten gezien, hoor. Echte, niet van die erwtjes zoals zij heeft.'

De blonde jongen uit haar klas had Elsa de hele tijd aangekeken en niet meegelachen met de anderen. Elsa probeerde hem met haar ogen te seinen om hulp. Maar plotseling draaide hij zich naar de anderen en schreeuwde: 'Trui uit, tietten.' Iedereen begon in de maat met hem mee te schreeuwen: 'Trui uit, tietten. Trui uit, tietten. Trui uit...'. Elsa voelde haar benen niet meer, haar hele lichaam was gevuld met het geschreeuw van de jongens. Toen voelde ze hoe iemand achter haar kwam staan en haar trui over haar hoofd uittrok. Ze kon zich niet bewegen. Toen haar witte hemdje. De jongen hield haar armen achter haar rug vast. Elsa kon aan niets meer denken. Ze zag langzaam van opzij een hand op haar afkomen. Ze sloot haar ogen. Ze had het zo koud.

1b De juf is weg

Juf Lisa is weg. Ze werd geroepen door de hoofdmeester en liep direct met kleine dribbelpasjes achter hem aan. Bij de deur had ze zich nog even omgedraaid en Eric aangewezen om op de klas te passen. 'Ga allemaal maar door met je werk,' zei ze 'en Eric, zorg jij dat het een beetje stil blijft.' Zodra juf Lisa de klas uit was keken ze hem allemaal verwachtingsvol aan. Eric hield meestal wel van een geintje.

Eric. Een lange jongen, mager, blond haar tot bijna op zijn schouders, een mooie neus, ja een mooie neus had Eric en donkerblauwe ogen. Niets bijzonders eigenlijk, deze Eric. Hij had genoeg vrienden, kon best goed leren en zijn ouders waren tevreden over hem.

Eric was achter de tafel van juf Lisa gaan zitten, haalde een marsreep uit zijn broekzak, wikkelde het papiertje eraf en begon hem op te eten. Begon hem met veel smakken op te eten, zodat iedereen ook begon te verlangen naar iets lekkers. De één boog zich over naar zijn tas en haalde er een appel uit, de ander opende het broodzakje op zijn tafel en begon van een boterham te eten en een derde stopte zijn vingers in zijn mond om zijn nagels er af te knabbelen.

Eric's vuist kwam met een klap op tafel. 'In de klas mag niet gegeten worden.' Een klein jongetje op de voorste rij wees met een dunne vinger naar de chocoladereep van Eric, maar Eric stond op, schreef de naam van de jongen op het bord en zei dat hij aan de juf zou zeggen dat hij niet gehoorzaam was.

De reep was op. Het papiertje lag naast de prullenbak op de grond. Eric liep met lange passen tussen de rijen tafels door en neuriede zachtjes een liedje. Eric's beste vriend zat op de één na laatste rij.

'Hé man, kom eens hier.' In zijn schrift had hij Eric nagetekend met de bril van juf Lisa op zijn neus en de lange gebloemde rok die zij altijd droeg. Eric moest er even om grinniken.

Een tafeltje verder boog een meisje zich naar achteren om de tekening te bekijken. Eric knipoogde naar zijn vriend, liep naar voren en schreef de naam van het meisje op het bord. 'Aan het werk blijven had Juf Lisa gezegd,' beet hij haar toe.

Van achter uit de klas vloog een prop papier en landde precies naast de wikkel van de marsreep. Eric keek de klas rond wie het gedaan had, maar iedereen zat diep gebogen over zijn werk. Toen hij zich bukte om de beide papiertjes op te rapen voelde hij een tweede prop tegen zijn rug. Weer was er niets te zien.

'Wie gooit er proppen?' vroeg hij kwaad. Niemand antwoordde. 'Als niemand iets zegt schrijf ik jullie allemaal op het bord.'

'Mij toch niet, Eric?' vroeg zijn vriend. Eric aarzelde even.

